

انقلاب اسلامی

شیعیان ترکیه

رسول نوروزی

پژوهشگر گروه مطالعات اسلام و غرب، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ بسیاری از معادلات سیاسی بین‌المللی را برهم زد و بسیاری از اندیشمندان علوم اجتماعی را به شگفتی واداشت. نظام بین‌المللی که پس از صلح «وستفالی» توانست دین را از عرصه‌های حیات اجتماعی و سیاسی بزداید و آن را محصور در حیات فردی نماید، با مشاهده وقوع انقلابی دینی در وضعیتی که دنیای مدرن در اوج سلطه و غلبه قرار داشت با چالش و پرسشی جدی مواجه گردید. اگرچه به لحاظ تئوریک بسیاری از پژوهشگرانی که به رسم مدرنیته براین باورند که اسلام سیاسی، به سرنوشت مسیحیت قرون وسطی دچار خواهد شد و در نهایت تابع نظم مدرنیته خواهد گردید، حیات پویا و حرکت انقلاب اسلامی در قلمرو سرزمینی و بازتاب‌های آن در ورای قلمرو سرزمینی، تفاوت‌های عمده میان اسلام سیاسی با مسیحیت قرون وسطایی را نشان داد. از سویی دیگر در برهه‌ای از تاریخ که تحولات آن صرفاً در زیر دو بیرق کاپیتالیسم یا کمونیسم رزی می‌داد، انقلاب اسلامی مرحله مهم و حساسی بود که با هر دو نظام به منازعه و مقابله برخاست و برخلاف مدینه فاضله مدرنیته غربی و آرمان‌شهر شرقی، مسیری جدید را برای دستیابی به تمدنی اسلامی آغاز نمود. مهم‌ترین تأثیر انقلاب اسلامی در کشورهای مسلمان را می‌توان در احیای ارزش‌ها و آگاهی‌های اسلامی و در نهایت القای تفکر اسلام سیاسی مشاهده نمود؛ اسلامی که از

نظر بسیاری در صفحات کهن تاریخ فروت شده و از آذهان رخت بر بسته بود، اینک با هسته‌ای قدرتمند و امواجی فراثر از مرزهای ملی بازگشته و به جریان افتاده بود. درواقع پیروزی انقلاب اسلامی نشان داد که ادیان به‌ویژه دین اسلام با گذشت زمان و توسعه مدرنیزاسیون نه تنها به پایان راه نرسیده، بلکه مجدداً به عنوان مهم‌ترین راه نجات بشریت از ظلم و بیدادگری احیا شده و دنیای مادی‌گرای معنویت‌گریز را متوقف ساخته و در پهنای از معنویات و اعتقادات مذهبی را در راستای رستگاری و رهایی بشریت از قید قدرت‌های استعمارگر گشوده است.

تحول عمیق و فراگیر در کشوری اسلامی و تشکیل حکومتی کاملاً مبتنی بر اصول اسلامی، نمادی از کارآمدی اسلام در هدایت حیات اجتماع بشر گردید. پس از این رویداد بود که نگاه کشورهای اسلامی از جهان پیرامونی به درون جهان اسلام معطوف گردید؛ زیرا انقلاب اسلامی ضمن احیا نمودن اسلام سیاسی در ایران تأثیر عمده‌ای بر جنبش‌های سیاسی اسلامی داشته و به‌نوعی با بازگرداندن اعتماد به نفس مسلمانان و امکان تحقق حکومتی اسلامی، سبب احیای این جنبش‌ها گردید. ازجمله این کشورها که به علت قرابت جغرافیایی و مذهبی، تأثیر چشمگیری از انقلاب پذیرفت، کشور «لایبیک» ترکیه بود که حاکمیت لائسیسم بر این کشور بر اهمیت تأثیرات انقلاب اسلامی افزوده است. تحولات سه دهه اخیر ترکیه نشان

از رشد اسلام‌گرایی، به ویژه اسلام‌گرایی سیاسی، در بافت اجتماعی این کشور می‌دهد. اگر چه به علت سابقه اسلامی این کشور نمی‌توان علت تامه تحولات اسلام‌خواهانه آن را، وقوع انقلاب اسلامی دانست، بدون تردید می‌توان گفت انقلاب اسلامی با احیای اسلام سیاسی در ایران، سبب ایجاد اعتمادبنفس و تشدید گرایش‌های اسلام‌خواهی یا همان احیای اسلام سیاسی در کشور ترکیه گردید. چند هفته پیش از حمله صدام حسین به ایران، در ترکیه کودتای نظامی صورت می‌گیرد که تقسارن و توالی چنین امری هم زمان با انقلاب اسلامی می‌تواند این فرضیه را تقویت کند که روی کار آمدن نظامیان در ترکیه بخشی از استراتژی مهار انقلاب اسلامی و کور کردن یکی از سرپل‌ها بوده است. براین اساس مسائل کلان سیاسی ترکیه در سال‌های بعد را می‌توان، همواره از این منظر نظاره کرد؛ از جمله ورود و خروج حزب اسلام‌گرای رفاه، حزب فضیلت و در نهایت حزب توسعه و عدالت به صحنه سیاسی آن کشور که می‌تواند نوعی چالش جدی برای نظام لائیک ترکیه و آن هم ناشی از انقلاب اسلامی تلقی شود. از سویی دیگر انقلاب ایران به لحاظ ایدئولوژیک، مبتنی بر ایدئولوژی اسلامی براساس مذهب تشیع با توجه به برداشت مبتنی بر نظریه ولایت فقیه امام خمینی (ره) بوده که در این نوع نگاه، تعریفی جهانی از انقلاب و حوزه فعالیت آن شده است؛ از این رو طبیعی بود که مسلمانان ترکیه به‌ویژه شیعیان دوازده امامی بیشترین تأثیر را از انقلاب اسلامی دریافت نمایند.

شیعیان دوازده امامی ترکیه حدود دو تا سه میلیون نفر از جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهند. اگر چه در بسیاری از شهرهای ترکیه شاهد حضور شیعیان هستیم، مراکز اصلی سکونت آنها استان‌های همسایه جمهوری اسلامی ایران، از جمله «قارص»، «آغری» و «غذیر» است که با آذری‌های ایران تقارن نژادی، زبانی و دینی دارند. پیش‌تر شهر هم‌مرز ایران، قارص، مرکز شیعیان ترکیه به‌شمار می‌آمد، ولی امروزه مرکز آنها استانبول است. اکثریت این شیعیان در جنگ جهانی اول از ایران، آذربایجان و ارمنستان وارد سرزمین ترکیه شدند. عده دیگری از آنها هم بعد از جنگ جهانی دوم از روسیه فرار کردند و از طریق دولت آلمان به ترکیه مهاجرت نمودند. جغرافیای دیگر ترکیه را هم مستعمران تشکیل می‌دهند.

به منظور بررسی دقیق‌تر چگونگی تأثیر انقلاب اسلامی بر شیعیان ترکیه، لازم است مروری کوتاه بر وضعیت سیاسی، اجتماعی و مذهبی آنها در ترکیه و نیز شیوه تعامل آنها با ایران داشته

باشیم؛ در گزارشی که توسط دو تن از مبلغان حوزه علمیه قم در سال ۱۳۵۷ از وضعیت شیعیان ترکیه تنظیم شده است چنین آمده است: «شیعه‌گری در میان جوانان جلوه‌ای ندارد ... کمونیسم در میان جوانان شیعه رواج چشمگیری یافته ... منابع مذهبی شیعه در میان شیعیان ترکیه به‌ندرت وجود دارد، اما جزوات الحادی و مارکسیستی به‌وفور یافت می‌شود ... جوانان شیعه تحت تأثیر کمونیسم به مبارزات مسلحانه و برادرکشی رو آورده‌اند ... شیعیان تنها یک مسجد کوچک در استانبول دارند، شیعیان از میر نیز یک مسجد در حال ساخت دارند، شیعیان آنکارا مسجدی ندارند ... در قارص دو مسجد شیعی وجود دارد ... حوزه علمیه‌ای وجود ندارد تا جوانان بتوانند تحصیل علوم حوزوی نمایند و ... چنانکه مشاهده می‌کنیم وضعیت شیعیان ترکیه در سال‌های پیش و مصادف با انقلاب اسلامی را می‌توان به نوعی «بی‌هویتی دینی» قلمداد کرد که جلوه‌های آن را می‌توان در دسترسی نداشتن به منابع شیعه، حضور نداشتن یا فعالیت نداشتن علما و روحانیت شیعه در میان شیعیان، جذب در مکاتب مارکسیستی و الحادی و فقدان تشکلات شیعی مشاهده نمود. از سویی دیگر تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی تنها عامل مهم، ارتباط معنوی شیعیان ترکیه با ایران، نهاد مرجعیت بود و مؤمنان ترکیه کمابیش با نجف و قم ارتباط داشتند، ولی پس از پیروزی انقلاب تغییرات عمده‌ای در این ارتباط به لحاظ کمی و کیفی روی داد. نقطه کانونی این تحول در پدید آمدن این احساس در میان شیعیان، که بایستی با بازخوانی عقاید خود سروسامانی به وضعیت خویش بدهند، نمود یافت.

ویژگی‌های کلیدی

تأثیرات انقلاب اسلامی بر شیعیان ترکیه را می‌توان در لایه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی و ویژگی‌های متعددی بررسی نمود، اما در این نوشتار بر ویژگی‌های کلیدی و بارز تأکید می‌شود:

۱. ارتباط میان شیعیان با علما و به‌ویژه حوزه علمیه قم: پس از انقلاب اسلامی تعداد جوانان آذری ترکیه که برای تحصیل علوم اسلامی به قم مهاجرت کردند، افزایش چشمگیری یافت. آنها پس از بازگشت به کشور خود منشأ خدمات عمده‌ای در جامعه شدند که از جمله آنها می‌توان به برخی فرهیختگان شیعه و دوستدار جمهوری اسلامی از جمله مرحوم عبدالباقی گولپیندالی و پرفسور حسین حاتمی اشاره کرد؛ افزایش تعداد دانشجویان ترک پس از

انقلاب اسلامی نیز از دیگر مسائل درخور توجه است که بایستی بدان توجه شود.

۲. وضعیت مساجد و علما: رشد مساجد شیعیان پس از انقلاب از دیگر نمودهای بارز تأثیرات انقلاب اسلامی در میان شیعیان ترکیه است که این امر نشان دهنده محوریت علما و مساجد برای فعالیت‌های سیاسی اجتماعی است. رشد مساجد شیعی را می‌توان به نوعی برآیند ویژگی نخست دانست؛ به این معنا که رشد طلاب ترک در حوزه علمیه قم و بازگشت آنها در سال‌های بعد موجب رونق مساجد شیعه شده است. در حال حاضر نزدیک به دویست مسجد شیعه جعفری در شهرهای آغدر، قارص، آنکارا، بورسا، ازمیر و سی مسجد در استانبول وجود دارد. مهم ترین ویژگی مساجد و تشکلات شیعی وابستگی نداشتن آنها به دولت است که اساسا ریشه در سنت روحانیت شیعه دارد. مساجد در ترکیه زیر نظر سازمانی به نام دیانت است که خدمات لازم برای ساخت و نگهداری مسجد و فعالیت‌های آن و نیز حقوق امام جماعت و عالم آن را تأمین می‌نماید. نظام لائیک ترکیه برای تخریب و تضعیف جایگاه علمای شیعه در ترکیه آنها را به رابطه با جمهوری اسلامی و حقوق گرفتن از این کشور متهم می‌کند، که این امر همواره موجب اعتراض علما و بزرگان شیعه ترکیه است. این قضیه نشان می‌دهد که اساسا نظام لائیک ترکیه، هواداری از انقلاب اسلامی و هرگونه ارتباط جامعه شیعی با ایران اسلامی را برنمی‌تابد. با این وصف گروه تحصیل کرده و فرهیخته روحانیان شیعه مانند: شیخ موسی آیدین و شیخ غدیر آکراس، در سخنرانی‌هایشان آشکارا علاقه و هواداری خود را نسبت به انقلاب اسلامی ابراز می‌دارند. شیعیان ترکیه پس از انقلاب بود که نخستین حسینه و نشریه را ایجاد کردند. به عبارت دیگر می‌توان گفت که شیعیان ترکیه پس از انقلاب اسلامی از حاشیه حیات مذهبی سیاسی جامعه ترکیه خارج شده، و به متن آن منتقل شدند.

۳. هویت‌سازی تمدنی: گفتمان انقلاب اسلامی، هویت «خود» (self) را با مرکزیت دادن به اسلام سیاسی در درون تمدن اسلامی تعریف نمود. در نتیجه بسیاری از مکاتب و اندیشه‌های غیراسلامی در حوزه «بیگانه» و «دیگر» (other) برای انقلاب اسلامی قرار گرفتند. «جدال با سکولاریسم» و همچنین مکاتب الحادی موجب حذف نیروهای لیبرال و نیز چپ‌گرا در درون اردوگاه انقلاب اسلامی شد. از جمله شواهدی که می‌توان برای تأثیرگذاری

رشد تشیع در ترکیه
پس از انقلاب اسلامی
و فعال شدن جنبش‌ها
و گروه‌های شیعی
در سطح اجتماعی
نشان دهنده تحولی
چشمگیر در میان
پیروان این مذهب در
ترکیه است. در واقع
انقلاب اسلامی بارز ترین
تأثیری که در مذاهب
اسلامی از خود بر جای
گذاشت احیای اعتماد
به نفس و باور به قاعده
«لاسلام هو الحل» بود
که سبب شد مسلمانان
به جای توجه به سایر
گفتمان‌ها، همچون
مارکسیسم و لیبرالیسم،
به اسلام توجه نمایند

انقلاب اسلامی در ورای قلمرو سرزمینی ایران استفاده نمود، شکل‌گیری هویت اسلامی و نیز بیگانه و دیگری بودن هویت‌های شرقی و غربی است. آنچه در میان شیعیان ترکیه روی داد نشان‌دهنده تأثیر چشمگیر انقلاب بر فضای فکری آنهاست. افزایش انتشارات اسلامی در ترکیه و توزیع آثار متفکران و رهبران انقلاب سبب تقویت باورهای دینی جوانان ترک در برابر مکاتب مارکسیستی گردید. آثار امام خمینی (ره) به ویژه کتاب «ولایت فقیه» که توسط پرفسور حسین حاتمی ترجمه شد، آثار علامه طباطبایی (ره) و نیز متفکرانی همچون دکتر علی شریعتی، که در صدر پر فروش ترین کتاب‌ها در ترکیه قرار داشته، توانست جوانان چپ‌گرا را از گفتمان مارکسیستی دور نموده و آنها را جذب اندیشه‌های اسلامی نماید. بنابراین می‌توان گفت با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، از جذابیت ایدئولوژی‌های مارکسیستی در جهان اسلام کاسته شد؛ زیرا ایدئولوژی اسلام سیاسی به نوعی افکار مارکسیستی را در خود جای داده بود و به همان آرمان‌هایی اشاره می‌کرد که مارکسیست‌ها در ابعاد الحادی و مادی‌گرایانه در جستجوی آن بودند.

۴. افزایش نشریات اسلامی: در فضای فرهنگی جوامع نشریات، تابلو و آینه تحولات فرهنگی و فکری جامعه‌اند. پس از وقوع انقلاب اسلامی شاهد افزایش

افزایش آن هستیم. آنچه موجب بیشتر شناخته شدن جعفری‌ها در ترکیه شده، عاشورای حسینی بوده است. در آغاز جعفری‌ها فقط در دو شهر هم‌مرز ایران این مراسم را به جا می‌آوردند و آیین «قمه‌زنی و زنجیرزنی آنها در شبکه‌های تلویزیونی کشور پخش می‌شد، ولی بعد از پراکنده شدن شیعیان در ترکیه و همراه با برگزاری مجالس و آیین‌های عاشورا در خیابان‌ها و مساجد، شیعیان مورد توجه بیشتر رسانه‌ها قرار گرفتند. شهر آغدر در عاشورای حسینی با تعطیلی گسترده مدارس دولتی، اتوبوسرانی، شبکه‌های تلویزیونی آن شهر و ... همراه است. بزرگداشت ماه محرم و مراسم روز عاشورا نیز توسط علوی - بکتاشی‌های ترکیه اجرا می‌شود.

بنابراین می‌توان گفت تأثیرات انقلاب اسلامی بر شیعیان ترکیه در لایه‌های فرهنگی از طیف حداقلی شروع شده و به تدریج به سایر حوزه‌ها نفوذ نموده است. رشد تشیع در ترکیه پس از انقلاب اسلامی و فعال شدن جنبش‌ها و گروه‌های شیعی در سطح اجتماعی نشان‌دهنده تحولی چشمگیر در میان پیروان این مذهب در ترکیه است. در واقع انقلاب اسلامی بارزترین تأثیری که در مذاهب اسلامی از خود بر جای گذاشت احیای اعتماد به نفس و باور به قاعده «لاسلام هو الحل» بود که سبب شد مسلمانان به جای توجه به سایر گفتمان‌ها، همچون مارکسیسم و لیبرالیسم، به اسلام توجه نمایند. ||